

FRANK VERMEULEN

MASDOELHAK

■ EN ADRIANA

OF DE TOEGEDEKTE MOORDEN
■ VAN DE INDONESIË OORLOG

FRANK VERMEULEN

MASDOELHAK EN ADRIANA

OF DE TOEGEDEKTE MOORDEN
VAN DE INDONESIËOORLOG

Inkijkexemplaar

Ontwerp omslag Bart van den Tooren

Afbeelding omslag

Exterieur van het gebouw, waarin de conferentie te Kalioerang plaatsvond, Indonesië (1948). Nederlands Fotomuseum, Charles Breijer

Ontwerp binnenwerk

Elgraphic

ISBN 9789464566611

e-ISBN 9789464566628

NUR 680/320

© 2026 Frank Vermeulen, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2026 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Inkijkexemplaar

AKU

IK

Kalau sampai waktuku
'Ku mau tak seorang' kan merayu
Tidak juga kau

Als mijn tijd gekomen is
wil ik van niemand rouw
Ook niet van jou

Tak perlu sedu sedan itu

Niks geen gesnik en gesnotter

Aku ini binatang jalang
Dari kumpulannya terbuang

Ik ben een eenling geworden
Uitgestoten uit de horde

Biar peluru menembus kulitku
Aku tetap meradang menerjang

Laat kogels mijn huid doorboren
Ik blijf tekeergaan en schoppen

Luka dan bisa kubawa berlari

Wonden en gif voer ik mee op mijn
vlucht

Berlari

Vlucht

Hingga hilang pedih peri

Tot de schrijnende pijn zal verdwijnen

Dan aku akan lebih tidak peduli
Aku mau hidup seribu tahun lagi

En ik zal er nog minder om geven
Ik wil nog duizend jaar leven

Chairil Anwar

(vertaling: Andries Teeuw)

*Sinar, Tigor en Paroehoem liggen 's nachts te
huilen om hun vader en ik, ik kan ze niet
troosten. Gelukkig zien de kinderen in het
donker mijn tranen niet.*

– Adriana van der Have ¹

Inhoud

Voorwoord 11

Inleiding 15

Deel 1 25

1. Toeval bestaat niet 27
2. Een vierde zoon 35
3. Operatie Kraai 43
4. In een groen knollenland 67
5. 'Afgemaakt als een dolle hond' 87

Deel 2 105

1. Schandaalmanagement 107
2. Geen aannemelijk excuus 125
3. Op zoek naar gerechtigheid 155

Inkijkexemplaar

Deel 3 191

1. De geheimhoudingsovereenkomst 193
2. Last van de oorlog 203
3. Fantoompijn: een slotbeschouwing 217

Epiloog 235

Verantwoording 245

Noten 251

Literatuur en bronnen 261

Personenregister 267

Voorwoord

Dit boek vertelt het aangrijpende verhaal van Masdoelhak Nasoetion* en Adriana van der Have, afkomstig uit twee verschillende landen: Indonesië en Nederland. De twee geliefden ontmoetten elkaar in Leiden tijdens hun studie in een tijd waarin hun eigen landen politiek verbonden waren, maar in de ongelijke positie verkeerden, als kolonisator en gekoloniseerde. Na de Tweede Wereldoorlog verhuisden Masdoelhak en Adriana naar Indonesië dat toen in een brute oorlog met de voormalige kolonisator was verwickeld – Nederland wilde eind 1945 de ex-kolonie heroveren en vocht tot aan 1950 voor herstel. Midden in deze oorlog werd Masdoelhak getroffen door een tragisch noodlot, waardoor Adriana in haar eentje de strijd voort moest zetten om haar toekomst en die van haar kinderen veilig te stellen.

* Indonesische historici houden voor de namen van historische personages als Soekarno, Roem, en Nasoetion de hedendaagse spelling met ‘u’ aan. Ik gebruik in dit boek de in de Nederlandse literatuur en archieven gangbare spelling met ‘oe’.

Dit verhaal waarin Masdoel de dood vindt, is tegelijk een moedige zoektocht naar gerechtigheid. Adriana van der Have gaat naar de rechter en toont daarmee een bijzonder grote dapperheid, die pas ruim een halve eeuw later, in 2011, een vervolg zou krijgen als in Rawagade de laatste nog levende weduwen de Staat der Nederlanden aanklagen voor de moord op hun echtgenoten in 1947.

Hoewel Frank Vermeulen zijn boek geen geschiedenisboek noemt, schrijft hij ook geen fictie. Hij vertelt over echte gebeurtenissen, tegen de achtergrond van de grote oorlog om de onafhankelijkheid van Indonesië. Vermeulen verdiepte zich daarbij grondig in historische feiten en de context, deed archiefonderzoek, las literatuur, interviewde getuigen en historici en bezocht plaatsen in Indonesië om de juistheid van de verzamelde gegevens en informatie te verifiëren. Hij slaagde erin een rijk, levendig en ontroerend verhaal te creëren dat als een leest als waardevolle aanvulling op recent verschenen geschiedenisboeken waarin het geweld van het Nederlandse leger tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog kritisch is onderzocht.

Het boek onthult het tragische verhaal van Masdoelhak Nasoetion – een in Leiden en Utrecht opgeleide intellectueel die als rechterhand van de medeoprichter van de Republiek Indonesië, Mohammad Hatta, een cruciale, maar grotendeels over het hoofd geziene figuur werd in de geschiedenis van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. De sterke liefdesband tussen deze twee echtelieden zou de ‘oude’ tweedeling in de oorlog moeten doorbreken, die Nederland en Indonesië steevast in diametraal

tegenovergestelde posities plaatste. De liefde die dit paar voor elkaar koesterde oversteeg alle politieke grenzen die waren gecreëerd door de beperkingen van een uitbuitend koloniaal systeem. Gedreven door haar liefde vocht Adriana voor gerechtigheid voor haar man, die wreed was weggenomen door de vreemde bezetter. Het verhaal van deze twee geliefden onthult werkelijk de menselijke kant van de brute oorlog in Indonesië.

Tegelijk is de geschiedenis van Masdoelhak en Adriana onmiskenbaar een bewijs van de complexe realiteit van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog in menselijk perspectief. Masdoelhak Nasoetions nalatenschap was wellicht niet omvangrijk, maar zijn dood markeerde wél een belangrijke mijlpaal in het succes van de Republiek in het blokkeren van de Nederlandse pogingen om de macht in Indonesië te herstellen. Zijn tragische dood diende als een van de bewijzen van de wreedheid van het Nederlandse leger, die tot gevolg had dat de internationale reputatie van Nederland werd ondermijnd en de internationale sympathie voor de Republiek Indonesië toenam.

Ook is Adriana's verhaal over haar zoektocht naar gerechtigheid voor haar man en naar de toekomst voor haar kinderen wellicht het eerste, zo niet het enige, verslag van slachtoffers van structureel geweld en oorlogsmisdaden begaan door Nederlandse troepen in Indonesië dat zo gedetailleerd en diepgaand wordt verteld. Aan Indonesische zijde waren er honderdduizenden andere slachtoffers en martelaren, zowel uit de elite als uit de gewone bevolking, uiteraard. Slachtoffers van misdrijven die nog moeten worden blootgelegd, zodat ook zij de historische gerechtigheid ontvangen waar zij recht op hebben.

Ten slotte, hoewel dit verhaal zich vooral concentreert op de geschiedenis van Masdoelhak en Adriana, onthult dit boek ook subtiel de sluwe en verachtelijke strategie van Nederland om de sporen van de misdaden van zijn militairen in Indonesië uit te wissen, en tegelijkertijd om pogingen om deze aan het licht te brengen te dwarsbomen – met name voor het Nederlandse publiek en de internationale gemeenschap.

Op basis van deze overwegingen is het geen overdrijving om dit boek een must-read te noemen voor zowel Indonesiërs als Nederlanders. Het is uiteraard niet de bedoeling om wrok of vijandigheid tussen de twee naties in dit hypermoderne tijdperk aan te wakkeren. Integendeel, dit boek kan onderdeel zijn van een gezamenlijke poging om de gedeelde geschiedenis van beide naties eerlijk, open en door middel van dialoog te begrijpen. Op deze manier kan de oorlogsperiode van 1945-1949, de donkerste en meest emotionele episode in de moderne Indonesisch-Nederlandse betrekkingen, beter worden begrepen, met name door de jongere generaties van beide naties.

Abdul Wahid
Universitas Gajah Mada
Yogyakarta, 5 april 2026

1

Toeval bestaat niet

I

Masdoelhaks vader had rubberplantages. Deze vader was een telg uit een vooraanstaand geslacht van de Batakse bevolkingsgroep in Indonesië tijdens de koloniale tijd. Zijn volledige naam was Nazar Samad Nasoetion gelar Mangaradja Hamonangan. Hij stuurde zijn zesde zoon, Masdoelhak Hamonangan Nasoetion gelar Soetan Oloan, naar Leiden om Nederlands-Indisch recht te studeren. Masdoelhak kwam in Nederland in contact met Mohammad, zoon van een voorname Minangkabause familie, student aan de Nederlandse Handelshogeschool in Rotterdam. En Masdoelhak ontmoette Adriana, dochter van Pieter van der Have de stadsontvanger van Rotterdam. Ook zij kende deze Mohammad, van de bijlessen die hij bij haar thuis van haar vader kreeg toen zij nog een tiener was. Mohammad opende de ogen van zijn Indonesische medestudenten in Nederland. De adellijke families waaruit

deze studenten stamden, waren sinds mensenheugenis medeplichtig gemaakt aan de onderdrukking van hun eigen landgenoten door de Nederlandse koloniale heersers. Daar gingen deze studenten iets aan doen.

Masdoelhak en Adriana werden in de Blauwe Tram tussen Oegstgeest en Den Haag verliefd op elkaar. De vonk kan ook zijn overgesprongen op een van de culturele avondjes die Masdoelhak organiseerde in Leiden. Maar in die tijd was liefde tussen twee mensen van verschillende culturen taboe. Masdoelhaks vader en moeder verboden hun zoon om te gaan met Adriana omdat zij volgens hen van te geringe komaf was. En omgekeerd verbood ook Adriana's moeder (haar vader was in 1930 overleden) haar om te gaan met Masdoelhak, omdat hij een 'inlander' was. Gehoorzaam aan zijn ouders besloot Masdoelhak te vertrekken. Hij ging voor 36 maanden naar Parijs, om te studeren aan de Sorbonne. Maar hun liefde was sterker dan gehoorzaamheid aan ouders en sterker dan de barrières van afkomst en kleur. Zo trouwden zij toch, Masdoelhak Nasoetion en Adriana van der Have. Zij gingen wonen in Utrecht en kregen drie zoons.

In de Tweede Wereldoorlog maakten de Japanse bezetters een einde aan de kolonie Nederlands-Indië. Toen Japan capituleerde, proclameerden Soekarno en Hatta de onafhankelijkheid van de nieuwe Republiek Indonesië. Nederland begon daarop een oorlog om de vroegere kolonie te heroveren. En Masdoelhak en Adriana vertrokken uit Utrecht naar het nieuwe land en naar de revolutie. Masdoelhak werd adviseur van vicepresident Mohammad Hatta; hij was die Mohammad met wie Adriana en hij al bevriend waren in Nederland.

4

In een groen knollenland

I

Op dag dat het tweede Nederlandse offensief begint hoort Masdoelhak, die dan net wakker is, het geluid van veel vliegtuigen en van explosies in de verte. Op zijn horloge ziet hij dat het half zes is geweest. Hij realiseert zich meteen dat dit de Nederlanders zijn die toch aanvallen. En dat hij naar Hatta moet, voordat die straks zal afdalen naar Yogyakarta. De telefoon gaat. Aan de lijn is de hoofdzuster van het Panti Rapih-ziekenhuis. Adriana heeft gevraagd of hij de chauffeur kan sturen om haar en de baby op te halen.

Masdoelhak wast zich, schiet zijn kleren aan en haast zich naar buiten, waar de koelte van de nacht al snel plaats zal maken voor een nieuwe warme dag. Maar verkeer richting Yogya is door het leger verboden. Masdoelhak laat dat bericht doorgeven aan de hoofdzuster. Hij kan zich niet voorstellen dat de Nederlanders het ziekenhuis

met zijn vrouw en kind zullen aanvallen. Dan stapt hij alsnog achter in de auto en rijdt naar het hoger gelegen Hotel Kalioerang. Van daar is in de beginnende ochtendschemering waarneembaar wat beneden gebeurt. Hij hoort het loeiende geluid van jachtbommenwerpers die met ratelende boordkanonnen duikvluchten maken boven de vijftien kilometer verderop gelegen stad Yogyakarta. Hij ziet flitsen en hoort zware explosies en moet denken aan Adriana en de baby. Vanaf de oostkant van de stad boven het vliegveld Maguwo is het diepe geronk van Dakota's te horen. Slierten parachutisten zweven naar beneden in de ochtendschemering.

Uit het hotel komen manschappen van de Indonesische Militaire Politie naar buiten met tussen hen in een geboeide Nederlander die luid protesteert.⁵⁶ De man wordt in een auto afgevoerd. 'Het is meneer Voets,' zegt de hotelmanager als hij Masdoelhak ziet. 'Een journalist van *De Locomotief*. Hij moet mee, omdat de Hollanders aanvallen.'

Masdoelhak stapt weer in. Hij maakt zich zorgen om Adriana. De chauffeur vraagt hij naar het huis van Hatta te rijden. Onderweg passeert hij boven aan de heuvel de uit zwarte lavastenen opgetrokken bungalow van Soekarno, die er verlaten uitziet. De president zit in zijn paleis in Yogyakarta. Bij het grote huis van Hatta verderop in het dorp blijkt de beveiliging nog volop aanwezig.

Hatta zit aan de ontbijttafel met Tom Critchley, het Australische lid van de Commissie van Goede Diensten. Masdoel hoort dat het er inmiddels op lijkt dat Kaliurang van de buitenwereld is afgesloten. Hatta en Critchley hebben geprobeerd de Veiligheidsraad per telegram te infor-

2

Geen aannemelijk excuus

I

De Indonesische delegatie bij de Verenigde Naties meldt op 3 maart 1949 aan de Commissie voor Indonesië (UNCI), die de taken van de Commissie van Goede Diensten heeft overgenomen, dat het lichaam van Masdoelhak Nasoetion is gevonden buiten Kaliurang en is begraven in Yogyakarta – of zijn weduwe Adriana van der Have hiervan in kennis is gesteld door Nederland? Uit een brief van officier van justitie Bieger blijkt dat hij Adriana pas op 12 april, ruim een maand later, bij haar schoonmoeder in Sibolga, West-Sumatra, officieel bericht stuurt van het overlijden van haar echtgenoot. Diens lichaam is ‘opgegraven’ en daarna door haar voormalige dorpsgenoot Tjé Kiemas geïdentificeerd aan de hand van het haar van het slachtoffer en de kleur van diens shirt, ‘paars of rood/wit gestreept’. ‘Een ring of andere sieraden zijn op hem niet aangetroffen,’ volgens Bieger. Dat laatste was in antwoord

op een verzoek van Adriana: zij had aan de Indonesische autoriteiten gemeld dat ze via via had gehoord dat het lichaam van haar man was gevonden en om opheldering gevraagd. En ook of ze de trouwring van Masdoelhak kon terugkrijgen. Via de Indonesische delegatie bij de VN was dat verzoek uiteindelijk weer bij Bieger terechtgekomen.

Volgens het rapport van auditeur-militair Ernest Bonn is uit sectie gebleken dat Masdoelhak Nasoetion vermoedelijk om het leven is gebracht met een schot 'links achter ongeveer onder het linkeroor'. De patholoog-anatoom kan de doodsoorzaak niet meer met zekerheid vaststellen. Maar omdat in de borstholte een grote hoeveelheid 'bloederige vloeistof' is aangetroffen, vermoedt hij dat een inwendige bloeding tot de dood heeft geleid. Het autopsierapport is overigens niet toegezonden aan Adriana. Schrale troost was mogelijk dat het officiële overlijdensbericht van haar man haar wel geholpen zal hebben met het eindelijk afhandelen van de levensverzekering, waarvoor ze op 2 februari 1949 nog naar Jakarta was gevlogen.

Waarom duurt het tot 12 april 1949 voordat Adriana het nieuws dat het lichaam van Masdoel was gevonden, te horen krijgt? Het graf is op 26 februari al op gezag van officier van justitie Bieger geopend. En het lichaam van Masdoelhak is daar toen geïdentificeerd door diens kennis Kiemas. Natuurlijk, Operatie Kraai had de intensiteit van de guerrillaoorlog doen toenemen: overal werden nu voortdurend mensen omgebracht. In die chaotische situatie kreeg de kwestie bij Kaliurang mogelijk geen prioriteit. Bovendien moesten de twee ooggetuigen die de moordpartij overleefden, Kiemas en Dirdjoatmodjo, genezen van hun verwondingen en hadden zich schuilge-

Masdoelhak (bovenste foto, tweede rij in het midden) omstreeks 1932. Op de onderste foto met baret met aan zijn linkerkant Sidartawan, die ook op de bovenste foto uiterst rechts-boven staat. Sidartawan werd in de oorlog als verzetsstrijder gevangengenomen door de Duitsers en kwam op 15 oktober 1942 om in Dachau. FOTO'S: KITLV

Inkijkexemplaar

Masdoelhak en Adriana waarschijnlijk in Kaliurang in 1948.

FOTO: PRIVÉARCHIEF

Masdoelhak, waarschijnlijk op het terras van zijn huis in Kaliurang in 1948.

FOTO: PRIVÉARCHIEF

Villa Air Langa in Kaliurang nu, waar de familie Nasoetion in 1948 woonde.

FOTO: FRANK VERMEULEN

Inkijkexemplaar

Deel 3

1

De geheimhoudings- overeenkomst

I

Als dit een Hollywoodfilm was, zou er nu vioolmuziek weerklinken en de aftiteling beginnen te lopen. Maar ik vraag me af of Van Rijckevorsel echt het recht met een hoofdletter R heeft gediend. Want 'op deze wijze' heeft zijn cliënte inderdaad dankzij een minnelijke regeling een schadevergoeding gekregen. Maar misschien zou het 'Recht' beter gediend zijn geweest door juist niet te schikken, maar met een arrest van het Hof, waarin het vonnis van de rechtbank was bevestigd. De landsadvocaat stelde niet voor niets een schikking voor; hij voorzag dat hij dit proces niet kon winnen. Na de uitspraak van het Hof zou de staat vast hebben doorgeprocedeerd tot de Hoge Raad.

Wie het vernietigende vonnis van de rechtbank leest over het 'gewrocht van de vierstaat' waarachter de Nederlandse staat zijn aansprakelijkheid wilde verstoppen, alsof het een soort balletje-balletje-spel was, begrijpt dat de-

ze drogreden of ‘chicane’, zoals Meijers het noemde, waarschijnlijk tot in laatste instantie zou zijn verworpen. Dan zou er veel aandacht zijn geweest voor deze uitspraak in de pers, geen doofpot. Dan zouden anderen, misschien inderdaad veel anderen, zich gemeld hebben met vergelijkbare of nog ernstiger klachten. Om nog maar niet te spreken van de mogelijke strafrechtelijke procedures tegen de Nederlandse militairen die verdacht werden van dergelijke oorlogsmisdrijven. Maar daar staat tegenover dat juristen en rechters ook nu nog vaak opereren volgens het adagium ‘appelleren is riskeren’: in hoger beroep kan de rechter altijd een andere afweging maken en dan kan een gunstige regeling ineens achter de horizon verdwijnen. En het belang van de weduwe met haar vier zoons legt ook veel gewicht in de schaal.

Het is hachelijk te speculeren over dit soort ‘wat als’-scenario’s, maar latere ontwikkelingen op het gebied van herstelrecht laten zien dat de vrees begin jaren vijftig voor een onbeheersbare stroom van schadeclaims mogelijk overdreven was.

II

Meneer Yaseman zwaaide met een arm. ‘Ik ben nog lang niet klaar, hoor,’ riep hij in het Indonesisch.¹²⁸ Hij zat in een rolstoel, in zijn witte hemd en met op zijn hoofd zijn zwarte peci, het traditionele Indonesische kalotje. Omdat meneer Yaseman (89) geen tanden meer had, was hij niet altijd goed te verstaan. Het was vrijdagochtend 7 juli 2017, 63 jaar nadat Adriana haar strijd tegen de Nederlandse staat om schadevergoeding had gewonnen. De Haagse

Tijdens de Indonesiëoorlog brachten Nederlandse troepen zeker honderdduizend Indonesiërs om, vaak met grof geweld. Dit is de reconstructie van de politieke moord op slechts een van de slachtoffers. Het is ook de roerende geschiedenis van een Nederlandse vrouw en een Indonesische man die voor elkaar vielen in een tijd dat dit nog taboe was vanwege de koloniale rassendiscriminatie die ook doorwerkte in Nederland.

Na de oorlog verhuisden Adriana, Masdoelhak en hun drie zoontjes naar de pas gestichte republiek Indonesië. Hij werd adviseur van vice-president Mohammad Hatta. Maar een peloton Nederlandse 'speciale troepen' met een geheime missie maakte in december 1948 een eind aan het leven van Masdoelhak. Adriana bond vervolgens vanuit Bandung een juridische strijd aan tegen de Nederlandse staat – en zij won. Het verhaal van Masdoelhak en Adriana illustreert ook hoe na al het recente onderzoek en alle excuses, politiek en bureaucratisch opportunisme tot de dag van vandaag het zicht op deze oorlog en de houding van Nederland vertroebelt. Boven alles toont deze geschiedenis waartoe één vrouw gedreven door verdriet en woede over het verlies van haar geliefde in staat is.

© Frank Ruiter

FRANK VERMEULEN is *NRC*-journalist en oud-correspondent in Jakarta en Berlijn. Eerder verscheen van hem *Over Indië. Herinneringen aan Indonesië in de koloniale tijd*.

'Het verhaal van Masdoelhak en Adriana is wellicht het eerste, zo niet het enige van slachtoffers van structureel geweld begaan door Nederlandse troepen in Indonesië dat zo diepgaand en gedetailleerd wordt verteld. Het is zo meeslepend... allen, ook Indonesiërs, moeten het kennen...'

Abdul Wahid, Universitas Gajah Mada in Yogyakarta

9 789464 156611 >